

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

DANIEL KALDER

PEKELNÁ KNIŽNICA

O diktátoroch,
ich knihách
a iných literárnych
katastrofách

Keby Stalinova matka neposlala svojho syna do seminára, nikdy by sa nenaučil čítať a nikdy by neobjavil diela Marxa alebo Lenina. Skončil by miesto toho ako opilecký obuvník podobný svojmu otcovi, prípadne ako pouličný gangster v Tbilisi. Šíril by síce zlo, no v neporovnateľne menšej miere.

premedia

DEJINY MYŠLENIA

premedia

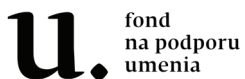
PEKELNÁ KNIŽNICA

O diktátoroch, ich knihách
a iných literárnych katastrofách

DANIEL KALDER

Z angličtiny preložil Igor Otčenáš

Preklad tejto knihy podporil z verejných zdrojov
formou štipendia Fond na podporu umenia

Daniel Kalder
PEKELNÁ KNIŽNICA

Copyright © 2018 by Daniel Kalder
Translation © Igor Otčenáš, 2019
Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia, 2019
All rights reserved
ISBN 978-80-8159-717-6

Leonovi a Annie Hendersonovcom

Nič nie je ľahšie, ako odsúdiť zloducha,
no nič nie je ťažšie, ako ho pochopiť.

Fiodor Dostojevskij

Spisovateľ je inžinier ľudských duší.

Josif Stalin

Ja nie som spisovateľ.

Adolf Hitler

Obsah

Úvod: Tradícia a tyran	11
PRVÁ ČASŤ: DIKTÁTOROV KÁNON	
Lenin	17
Stalin	53
Mussolini	97
Hitler	135
Mao	161
DRUHÁ ČASŤ: TYRANIA A MUTÁCIA	
Malí démoni	219
Katolícka akcia	221
Bezmozgové stroje	235
Východné prístupy	245
Mŕtve písmená	267
Ďalší zelený svet	286
TRETIA ČASŤ: ZÁNİK A ŠIALENSTVO	
Polnoc v záhrade zvrchovanej nudy	307
Severná Kórea: Metafikcie Kim Čong-Ila	312
Kuba: Castrovo vrcholné mlátenie prázdnej slamy	320
Irak: Historické romancy Saddáma Husajna	327
Postsovietsky priestor: Súduh Zarathustra	337
Turkménsko: Post-všetko možné	348
ŠTVRTÁ ČASŤ: SMRŤ NEZNAMENÁ KONIEC	
Záver	367
POĎAKOVANIE	381
VYBRANÁ BIBLIOGRAFIA	383

Úvod

Tradícia a tyran

Toto je kniha o literatúre diktátorov – presnejšie povedané, je to kniha o kánone diel, ktoré napísali diktátori alebo ktoré sú im pripisované. Ako taká je to teda kniha o knihách, ktoré patria k tomu najhoršiemu, čo bolo napísané a v tomto zmysle to bolo z hľadiska výskumu aj ukrutne bolestivé.

A toto sú dôvody, prečo som to urobil.

Diktátori* písali knihy už v časoch Rímskej ríše, no v dvadsiatom storočí sme boli svedkami erupcie táranín despotov priam o sile výbuchu sopky Krakatoa. A dodnes to neprestalo. Mnoho diktátorov píše teoretické práce, iní vyrábajú duchovné manifesty, kým tí ďalší vypisujú básničky, spisujú memoáre, ba dokonca plodia aj romantické romány. Napokon aj najväčší bestseller všetkých čias pripisovaný človeku, a nie bohu, je dielom diktátora – ide o *Citáty predsedu Mao Ce-tunga*. Väčšina týchto kníh sa však dnes už vôbec nečíta, prípadne sú terčom vtipov, a to aj napriek tomu, že ich autori sa svojho času

.....
* Pod pojmom *diktátor* na tomto mieste a v celej knihe používam termín, pod ktorým sa v širokom zmysle slova rozumie vodca, ktorý nie je veľmi náchylný k slobodným voľbám, ale naopak veľmi náchylný robiť si, čo chce.

tešili rekordným nákladom, pozornosti zaujatého (či skôr zajatého) publika a oceňovaniu zo strany intelektuálov, ktorí by to predsa mali vedieť najlepšie. Pretože mnohí z autorov boli aj známymi masovými vrahmi, zarazilo ma, ako je možné, že sa ich texty takmer úplne vytratili z nášho povedomia a tým následne zmizol aj záujem o ne. Pritom by nepochybne stálo za to pozrieť sa na tieto diela trochu detailnejšie; možno by sme takto mohli nahliadnuť do duše diktátorov. Ak nie, stále by to mohlo poslúžiť historikom ako brána do sveta utrpenia, ponúknuť odblesky zvrchovanej nudy totalitarizmu, ktorý po celé generácie zažívali milióny ľudí na vlastnej koži.

Diktátori obvykle žijú životom bohatým na zážitky. Disponujú mocou nad životom a smrťou miliónov a často si žijú ako malí bohovia – teda pokiaľ si to stále môžu dovoliť. Niet pochýb, že ich život je zaujímavejší ako život väčšiny ostatných spisovateľov. So všetkou svojou mocou a jedinečnými informáciami by mohol byť diktátor aj nejakej malej a geograficky nepodstatnej krajiny schopný napísať čo len priemerne zaujímavý román. Ak nie inak, tak aspoň náhodou. Ale napriek ich postaveniu im z toho takmer vždy vyšla tupá zlátanina. Chcel som vedieť prečo.

Zarazil ma fakt, že mnoho diktátorov začínalo svoju kariéru ako spisovatelia, čo pravdepodobne veľmi nahrubo vysvetľuje ich megalomanské presvedčenie o úžasnej dôležitosti vlastných myšlienok. Všimol som si tiež, že kánon diktátorov nebol žiadny švindiel: despoti dvadsiateho storočia veľmi dobre vedeli, čo hovoria a robia ich protivníci a často veľmi dobre poznali navzájom svoje hlavné texty. Literatúra diktátorov má teda svoju vlastnú tradíciu, čosi, čo T. S. Eliot opisuje vo svojej kľúčovej eseji *Tradícia a individuálny talent*, akurát nekonečne suchopárnejšiu. Hlbšie štúdium literárnych diel diktátorov by mi vari umožnilo aj zmapovať zdevastované pustatiny ich duše a súčasne preskúmať všetky tie hrôzy, ktoré sa stanú, ak pustíte spisovateľa ku kormidlu.

Pokiaľ ide o knihy, mnoho ľudí považuje čítanie samo osebe za pozitívnu vec, pretože kôpky zviazaného papiera potlačené tlačiarenskou čerňou ako také predstavujú jedinečne mocný „liek na dušu“. Stačí sa však čo len na okamih zamyslieť a vieme, že na tom niet ani zrnko pravdy: knihy a čítanie môžu spôsobiť aj nesmiernu bolesť. Zoberme si len jeden príklad: keby Stalinova matka neposlala svojho syna do

seminára, nikdy by sa nenaučil čítať a nikdy by neobjavil diela Marxa alebo Lenina. Skončil by miesto toho ako opilecký obuvník podobný svojmu otcovi, prípadne ako pouličný gangster v Tbilisi. Šíril by síce zlo, no v neporovnateľne menšej miere – a dvadsiate storočia mohlo byť v dôsledku toho neporovnateľne menej desivé. Podobne zrážka medzi zvyšujúcou sa úrovňou gramotnosti a posvätnými knihami ľudstva nevedla k masovému zrodu ľudí orientujúcich sa na mier a dobro na úkor zla a zmaru. Naopak, mnoho ľudí nachádza v zle a zmare dostatok inšpirácie. Výsledkom je mnoho zabíjania a represálií. Gramotnosť je kliatbou i požehnaním. Práve z tohto dôvodu stojí za to študovať knihy diktátorov v tomto kontexte, pretože na rozdiel od posvätných kníh, ktoré inšpirujú dobré i zlé skutky, je ich dosah takmer výlučne negatívny a v tomto zmysle v čírej forme demonštrujú, akým zlom môžu knihy byť. Ich posolstvo je oveľa menej rozporuplné ako posolstvo náboženských diel.

Napokon som túto knihu napísal preto, lebo to ešte nikto iný neurobil. Uvidel som horu. A na tú horu som začal liezť. Keď som bol sotva v polovici, bolo už neskoro zliezť dolu.

Keď som písal túto knihu, nepredvídal som, ako veľmi sa medzi-tým svet zmení. Keď som v roku 2009 začal písať krátke príspevky o literatúre diktátorov do denníka *Guardian*, ešte stále existovali skostnatené režimy z dôb studenej vojny, a preto som mal pocit, že vlastne píšem prevažne o historickom fenoméne. Potom došlo v roku 2011 k arabskej jari. Politici, novinári a potentáti z think-tankov istý čas hovorili a písali s odzbrojujúcou naivitou, akoby svitla nová doba slobody a demokracie a diktatúry si to väčšinou nasmerovali na smetisko dejín. Ani na chvíľu som tomu neveril – napokon, autoritatívne režimy sa vyskytujú oveľa bežnejšie ako liberálne demokracie. Myslel som si však, že táto kniha, ktorá bola v tom čase len v počiatočnom štádiu, by mohla byť už stratenou vartou. Chvíľu zrejme potrvá, než sa všetko vráti do starých kolají a moja téma bude znovu aktuálnou.

Ako veľmi som sa mýlil! Všetko zapadlo do starých kolají takmer okamžite. Autoritatívne režimy na Blízkom východe sa vrátili vo veľkom štýle, v Turecku a v Rusku zosilnelo ich zovretie a v krajinách ako Čína, Irán, Saudská Arábia, ale aj v mnohých iných, si svoje postavenie bez problémov udržali. Obrovské skupiny ľudí prišli o ďalšie slobody. Než som dokončil túto knihu, bolo jasné, že aj v liberálnych

demokraciách Západu sa deje niečo znepokojujúce, že sme vstúpili do doby dezintegračnej, v ktorej už uspokojenie po studenej vojne neplatí. Generácia bez spomienok na pol storočia paranoje a strachu dosiahla vek dospelosti; antiestablišmentoví politici a ideológovia sa s narastajúcim sebavedomím stavajú proti vládnucim triedam; okrajové idey sa stávajú mainstreamom, vracia sa nacionalizmus; radikalizmus sa spochťuje so slovom *socializmus*, akoby to bolo niečo vzrušujúce, čo dovtedy nikto nevyskúšal; a niektorí príslušníci elít, vystrašení revoltou plebejských tried, otvorene spochybňujú demokraciu.

V krátkosti – celé to začalo tak trochu vyzerat' ako onen historický okamih v dvadsiatom storočí, keď sa všetko zvrátilo takým strašným spôsobom. V tomto zmysle som sa nemohol zbaviť pocitu, že populisti, ideológovia a radikáli dnešnej éry nie sú vôbec takí sčítaní ako ich predchodcovia pred storočím. Akoby vôbec netušili, že mnohé ich argumenty a myšlienky nie sú nové a akoby si väčšinou nevedomovali detaily všetkých tých zázračných sociálnych a politických experimentov, ktoré už raz tak hrozne zlyhali.

Nie, vôbec nejde o stratenú vartu, znovu som začal vidieť, ako sa témy mojej knihy rozvíjajú všade okolo mňa. A keď píšem tieto slová, je celkom jasné, kde dnes vlastne stojíme.

Toto je príbeh o tom, ako to všetko vtedy prvý raz stroskotalo.

PRVÁ ČASŤ

DIKTÁTOROV KÁNON

Lenin

*Vladimir Lenin, spisovateľ a mozog revolúcie,
ktorý rád strieľal kňazov.*

Lenin, otec diktátorskej literatúry, sa narodil ako Vladimir Il'jič Ulianov* v nekonečnej a nehostinnej ruskej pustatine. Jeho rodné mesto bolo bývalou pevnosťou, založenou storočie predtým ako bašta proti pohanským kmeňom žijúcim na okraji impéria. Teraz to však bolo zapadnuté miesto s kostolom, školami, továrňami a triedou miestnej šľachty, profitujúcej z práce nájomných farmárov.

.....
* Lenin počas svojej kariéry používal desiatky pseudonymov. Pre zrozumiteľnosť ho budem v celom texte nazývať Lenin.

Alexander Ulianov, miestny školský inšpektor, patril práve k onej šľachte. Radosť mu robil aj jeho najmladší syn Vladimir, zbožný, učenívly mladík, lojalný k cárovi. Chlapec bol dobrý v gréčtine, latinčine a hral dobre šach; mal veľmi rád knihy a z nich si oblúbil najmä román Harriet Beecherovej Stoweovej *Chalúpka strýčka Toma*. Južné oblasti povodia rieky Volgy boli známe históriou vzbúr proti vrchnosti – storočie predtým sa roľník menom Jemeljan Pugačov vyhlásil za cára a viedol ozbrojené povstanie proti cárovnej Kataríne Veľkej. Nikto by však ani pri druhom pohľade na syna školského inšpektora práve tu nehľadal budúceho vodcu revolúcie, ktorý zmení chod histórie. Mala ho čakať kariéra usadeného, rešpektovaného človeka v usadenej, rešpektovanej profesii – napríklad ako právnik. Napokon Lenin sa sám stal aj oficiálne „šľachticom“ už v útlom veku pätnástich rokov, keď zdedil po otcovej smrti v roku 1886 jeho spoločenské postavenie. O rok neskôr sa však jeho starší brat, po otcovi tiež Alexander, podieľal na pokuse vyhodit' do povetria iného Alexandra, tentoraz cára Alexandra III., čo malo zničujúci dopad na Leninovu prípadnú budúcnosť ako opory provinčnej buržoázie.

Leninov brat veril, že zavraždením cára posunie zaostalé, autokratické, tyranské Rusko bližšie k revolúcii, ktoré potom vkročí do novej éry slobody a spravodlivosti. Prirodzene, táto stratégia mala svoje muchy, z ktorých najväčšou bol nedostatok empirických dôkazov, že to môže v Rusku niekedy takto fungovať. Ved' napokon ani Francúzska revolúcia, ani žiadna iná, ku ktorým došlo v Európe v polovici devätnásteho storočia, nikdy nevkročili do éry vznešených reforiem, nehovoriac o nejakých utópiách. Naopak, skončili sa obdobiami teroru a/alebo trvalými kontrarevolučnými represáliami. Pokiaľ išlo o Rusko, predchádzajúci cár Alexander II. zrušil v roku 1861 nevoľníctvo a následne nastolil na dve desaťročia kurz miernych sociálnych a politických reforiem. Ale ani toto najneslávnejšej ruskej revolučnej organizácii Vôľa ľudu nestačilo, pretože žiadala viac a rýchlejšie, pričom väčšinu svojej energie vyčerpala na to, aby našla spôsob, ako cára zavraždiť. Napokon sa to revolucionárom podarilo: cára rozmetala bomba, ktorú na neho hodil 1. marca 1881 jeden z členov Vôle ľudu. Teda presne v deň, keď cár podpísal vyhlásenie oznamujúce vytvorenie dvoch legislatívnych komisií, pozostávajúcich z nepriamo volených zástupcov.

Po atentáte na cára však ľud nepovstal a jeho následník cár Alexander III. naopak nasadil reakčný kurz represálií. Následkom po-

četných uväznení a neskorších popráv prestala organizácia Vôľa ľudu existovať. Alexander Ulianov bol však napriek tomu presvedčený, že najlepšou cestou, ako rozpútať revolúciu, je zopakovať predchádzajúci nevydarený pokus, a preto sa pridal ku skupine, ktorá mala byť pokračovaním Vôle ľudu. Apokalypticko-mileniálna túžba po radikálnej, okamžitej zmene zatemnila mysle zúčastnených a na nešťastie pre Alexandra Ulianova aj akýkoľvek zmysel pre opatrnosť, stratégiu či všeobecne platné pravidlá konšpirácie. Nepochyboval zrejme ani o pochabosti myšlienky zavraždiť Alexandra III. v deň šiesteho výročia atentátu na cára Alexandra II., hoci sa dalo oprávnene očakávať, že Ochranka, tajná cárova polícia, bude mať v ten deň najvyššiu pohotovosť. Dátum atentátu na cára bol teda stanovený na 13. marca 1887* a Alexander Ulianov sa usilovne pustil do výroby bômb. Lenže jeho veľkolepému snu o tom, ako zmení cára na dymiacu hromadu kostí, rozfranforcovaného mäsa a chrupaviek, nebolo súdené stať sa skutočnosťou, pretože Ochranka sprisahanie objavila a Alexandra Ulianova a jeho komplicov zatkla ešte skôr, než vôbec stačili vrhnúť jedinou bombu.

Režim však preukázal voči týmto akože revolucionárom milosť. S výnimkou Ulianova, ktorý prevzal na seba zodpovednosť nielen za výrobu výbušnín, ale nafúkol aj svoju úlohu ako vodcu pokusu o atentát so zámerom zachrániť svojich súdruhov. Na súde zašiel dokonca tak ďaleko, že vyhlásil, že na základe zákonov vedy a evolúcie je terorizmus nevyhnutnosťou a že on sám sa nebojí položiť život za svoju vec. Súd mu vyhovel a dal ho obesiť.

Krátko nato si Lenin, dovtedy snaživý študentík, začal prenášať z bratovej knižnice zakázané diela na svoju novú knižnú poličku.

RUSKO MÁ DÁVNU tradíciu radikálov a Lenin čítal diela domácich revolucionárov ešte skôr, než objavil Marxa. Toto sú niektoré hnutia a myslitelia, ktorí ho ovplyvnili:

Populizmus: Presvedčenie, obľúbené medzi ruskými radikálnymi intelektuálmi v šesťdesiatych, sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch

.....
* Podľa gregoriánskeho kalendára. V devätnástom storočí sa však v Rusku ešte stále používal juliánsky kalendár, a preto pre Alexandra Ulianova a jeho spoluprisahancov vyznieval